

Kirkassilmä, punaposki – Pieni kirja kauneudenhoidon historiasta

Marjut Hjelt:

Yliluonnollisen kaunis. Taikoja, yrttejä ja vanhaa viisautta. Kirjokansi 231. SKS 2021. 191 s.
ISBN 978-951-858-121-8.

Marjut Hjelt on suomalainen tietokirjailija ja toimittaja, joka on julkaissut kirjallisuutta muun muassa loitsuista ja taioista suomalaisessa kansanperinteessä. Hjeltin uusin teos *Yliluonnollisen kaunis: Taikoja, yrttejä ja vanhaa viisautta* esittelee kauneuden ja ulkonäön hoitoon liittyviä uskomuksia, taikoja, tapoja, välineistöä ja ”vanhaa viisautta”. Keväällä 2021 ilmestyneen tietokirjan on kustantanut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, ja se on ilmestynyt kustantamon monipuolisessa Kirjokansi-sarjassa.

Yliluonnollisen kaunis on selvästi suunnattu niin sanotulle suurelle yleisölle. Varsinaisen tekstiosuuden lisäksi kirja sisältää kauneudenhoito-ohjeita oman kotikosmetiikan valmistamiseen sekä aihepiiriin eri tavoin liittyviä lentäviä lauseita ja vanhoja sananlaskuja Suomesta ja muualta maailmasta. Kooltaan kirja on kompakti ja sivumäärältään lyhyt – pituus lähdeluetteloinen jää alle 200 sivuun. Graafiselta ulkoasultaan pieni teos on viehättävä, jopa kaunis. Siinä ei ole kuvitusta, lukuun ottamatta tyyliteltyjä taustamaisia piirroskuvia, joissa toistuvat erilaiset kasvien osat ja kukinnot. Ulkoasusta on vastannut palkittu graafikko Satu Kontinen.

Hjeltin teos rakentuu kauneuden, kauneudenhoidon ja ulkonäön teemojen ympärille. Mutta mitä kauneus sitten kirjan mukaan on? Kauneutta määritellään teoksen alkupuolella lyhyesti: se on ”lopultakin aina subjektiivista”. Kirjan vähemmän oivaltava päätelmä on, että ”kauneus on katsojan silmässä” (s. 13). Kirjan nimessä esiintyvä yliluonnollinen viittaa ilmeisesti kauneudenhoidossa käytettyyn taikuuteen: ihmiset ovat turvautuneet myös loitsuihin, taikoihin ja monenlaiseen magiaan saadakseen itsestään edustavamman, parantaakseen tiettyjä ominaisuuksia ja häivyttääkseen ei-toivottuja piirteitä. Vaikka kyseessä on suurelle yleisölle tarkoitettu tietokirja, jonkinlainen tarkempi käsitteenmäärittely ja sisällöllisten rajausten perustelut olisivat olleet tarpeen teoksen alkupuolella. Erityisesti olisin kaivannut juuri termin ”yliluonnollinen” avaamista.

Kirjassa käydään nopeilla huomioilla läpi kauneudenhoitoon liittyviä tapoja ja esineistöä, kuten kampoja, peilejä, tuoksuja ja öljyjä. Käytettyjä lähteitä tai taustakirjallisuutta ei esitellä sen kummemmin. Hjelt toteaa teoksensa alkupuolella, että ulkonäön hoitamisesta

”menneinä aikoina löytyy yllättävän vähän tietoa” ja että säilynyt tieto on ”pirstaleista” (s. 10–11). Ensimmäiseen väittämään on syytä suhtautua kriittisesti ja jälkimmäiseen voisi kommentoida, että tämä on enemmän tai vähemmän lähtökohta kaikessa historian tutkimuksessa, varsinkin mitä kauemmas ajassa mennään. Taitava lähteiden käyttäjä saa kuitenkin vähäisestäkin aineistostaan paljon irti. Aineistoilta vain täytyy kysyä oikeita kysymyksiä, lukea niitä ristivaloon ja samalla kontekstoida lähteet osaksi eri aikakausten taustamaisemaa. Toiseksi kauneudenhoitoon liittyviä aineistoja kyllä löytyy, mutta niitä pitää osata etsiä oikeista paikoista. Esimerkiksi erilaiset reseptikirjat ja -kokoelmat ovat tutkijalle mainio aineistolähdekokonaisuus. Saatavuuskaan ei ole enää mikään ongelma: vanhoja reseptikokoelmia on skannattu paljon Internetiin, samoin kuin opaskirjoja ja erilaisia mietelausekokoelmia, uskonnollisia ja lääketieteellisiä tekstejä sekä almanakkoja. Kauneus on aihe, josta ihmiset ovat olleet kiinnostuneita ja josta totisesti on kirjoitettu paljon vuosisatojen aikana.

Kirja yrittää mahdollistaa vajaan kahteen sataan sivuun koko kauneuden maailmanhistorian ja melkein kaikki maanosat. Maantieteellinen fokus on hajanainen – jonkinlaista rajanvetoa tehdään Suomen ja muun maailman välillä, mutta teoksesta ei kunnolla selviä, missä kirjoittaja milloinkin liikkuu. Maantieteellisesti ja ajallisesti kirja poukkoilee muinaisista korkeakulttuureista etruskeihin, samuraiakausien Japaniin, Kiinaan, Pohjois-Afrikan paimentolaisiin, sitten taas antiikin Rooman kautta pikakelauksella vuosisatojen läpi keskiaikaan ja uuteen aikaan. Tuhansien vuosien harppauksia tehdään saman lauseen sisällä ja eri aikakausista ja kulttuureista tehdään anekdoottimaisia huomioita, joissa ajalliset ja kulttuuriset erityispiirteet ja eroavaisuudet sekoittuvat keskenään. Välillä kompassin suunta häviää kokonaan. 1800-lukuun erikoistuneena tutkijana minulla oli esimerkiksi vaikeuksia tunnistaa sitä hovia, jossa kirjan mukaan käytettiin kaunistautumiseen mustaa ja vihreää huulimaalia (s. 45). 1800-lukua arvioidaan kirjassa muutenkin hyvin lyhyesti ja aika ikävään sävyyn: “[t]uolloin jotkin kauneuskäsitteet lähenivät jo irvokkuutta” (s. 45).

Ilman historian tutkijan kokemusta tietokirjailijoiden huomio näyttää kiinnittyvän menneisytydessä usein juuri erikoisuuksiin – melkein päin, että anekdooteista tulee kirjan pääsisältö. Esimerkiksi juuri edellä mainittu ”irvokkuus” on vahvasti arvottava käsite eikä sen oikeastaan pitäisi kuulua menneisytydestä kirjoittavan käsitevalikoimaan. *Yliluonnollista kauneutta* liikkuu muutenkin jossain kohdin kaltevalla pinnalla. Näkökulma on välillä vahvasti nykyajassa, josta käsin menneisyyttä ja siellä kerran eläneitä ihmisiä arvioidaan. Näin tarkasteltuina menneisyyden ihmiset näyttävät helposti joko naurettavina tai sitten paradoksaalisesti nykyihmisiä viisaampina, joilla oli hallussaan salape-

räistä, nyt jo kadonnutta tietoa – ”vanhaa viisautta”, kuten kirjan alaotsikkokin kertoo.

Teos muistuttaa, että historiantutkijan yksi tärkeimmistä ominaisuuksista on oikeastaan juuri aiheen ankkuroiminen sen omaan aikaan. Ilman tarkkaa kontekstointia on nimittäin vaikea tietää, kuinka yleinen tai harvinainen jokin asia tai ilmiö on tietynä aikana ollut, esiintyikö se lähteissä vain kerran vai oliko se jossakin tietyssä ajallisessa yhteydessä yhteisesti jaettu tapa, käsitys tai ajattelumalli. Voi käydä myös niin, että ajastaan irrotettuina kaikki latistuu samaan muottiin, ikään kuin kaikki menneisyydessä olisi ollut kaikille yhteistä, yhteisesti jaettua, ja eri säädyt, sukupuolet ja yhteiskuntaluokat olisivat yhtä ja samaa ihmismassaa, jotka olisivat ajatelleet asioista samalla tavalla. Tässä kuvitteellisessa maailmankaikkeudessa kaikilla olisi ollut saatavilla samat mahdollisuudet, koulutus ja tietomäärä. Hjeltin kirjassa ainoa ihmisryhmä, jonka näkemyksiä perataan vähän syvemmin, on sananlaskujen edustama suomalainen maaseuturahvas, mutta senkin käsittely jää lopulta vajaaksi.

Kauneuden ja terveyden välinen suhde jää myös kirjassa lähes kokonaan käsittelemättä. Näitä kahta ei kuitenkaan voi erottaa toisistaan: kauneus on ollut terveyttä ja terveys kauneutta, ja kumpaakin on tavoiteltu välillä hyvinkin epätoivoisesti. Myös puhtauden eri merkityksiä olisi ollut syytä käsitellä edes viitteellisesti, koska käsitykset puhtaudesta ovat aina kuuluneet olennaisena osana kauneudenhoitoon. Historioitsija Virginia Smithin kolmiosainen puhtauden kategorisointi *cleanliness–purity–hygiene* olisi voinut auttaa ymmärtämään, että puhtaus voi olla kaikkien eläinlajien käyttäytymiseen kuuluvaa peseytymistä ja puhdistautumista, mutta samaan aikaan myös syvästi kulttuurista ja ihmisten uskomusjärjestelmien aivan perusydintä.¹ Puhtauteen nimittäin liittyvät suoraan eri kulttuureihin omaksutut käsitykset pyhästä ja saastaisuudesta, järjestyksestä ja kaaoksesta, hyvästä ja pahasta – kauneuden ydintä nekin. Puhtauden laajin merkitys hygienian on kokonaisvaltaista terveyttä, kohtuullisuutta ja ennaltaehkäisyä. Puhtauden ajatellaan usein liittyvän bakteereihin, mutta

tämä 1800-luvulta periytyvä antiseptinen puhtauskäsitteet on vain pieni osa kokonaisuutta. Suomeksi käsitteet eivät aukea samalla tavalla, koska kaikenkattava ”puhtaus” nielee eri merkitykset ja sulattaa ne yhden sanan sisään.

Teos tuntuu myös jossain määrin jakavan kauneudenhoidon alkukantaiseen ”luonnolliseen” ja teolliseen tai ”epäluonnolliseen” kauneuteen. On kuitenkin hyvä muistaa, että tämä erottelu on aina väistämättä keinotekoinen. ”Luonnollinen” on kulttuurinen konstruktio ja ihminen itse antaa kaikki ne merkitykset ja ominaisuudet, joita ”luonnolla” ajatellaan olevan. Kirjassa on sisäänkirjoitettuna dualistinen ajatusmalli, jonka mukaan on olemassa menneisyydessä esiintyvä tai eräänlaisten ”luonnonkansojen” edustama puhdas kauneus ja keinotekoisempi ja samalla myös edistyneempi länsimainen nykyaika. Kuitenkin Hjelt toteaa itse jo teoksen alkupuolella, että joskus kaukana määrittelemättömässä menneisyydessä ”syntyi kosmeettisten aineiden valikoima korjaamaan sitä, minkä luonto oli jättänyt ihmisen mielestä epätäydelliseksi” (s. 21). Jokainen kulttuuri on ihmisten aikaansaannos eikä mikään ”luonnollinen” alkukoti, jossa elämä oli puhtaampaa ja aidompaa.

Kokonaisuutena kirjan aihepiiri on erittäin kiinnostava ja tärkeä. Liian usein kauneus nähdään yhä edelleen turhamaisuutena, vähäpätöisenä ja joskus jopa samantekevänä tekijänä ihmisten elämässä ja laajemmin historiassa, vaikka todellisuudessa se on ollut kaikkien kulttuurien ja yhteisöjen ytimessä. Samalla teos muistuttaa, että myös suomeksi olisi vihdoin syytä julkaista aiheesta perusteellinen ja laajaan kriittiseen tutkimukseen ja alkuperäislähteisiin pohjautuva tietokirja. *Yliluonnollisen kaunis* ei vielä sellainen ole: kirjasta puuttuu eri osat ja teemat yhdistävä punainen lanka. Nyt se on enemmänkin kokoelma anekdootteja kuin järjestelmällisesti rakennettu ja kattavasti koottu tietopaketti. Yksi järjevä ratkaisu olisi voinut olla keskittyä kansatieteelliseen aineistoon ja jättää maailmanhistorian pikakelaus kokonaan pois. Silloin teos olisi esitelty sitä, mistä Hjeltillä on selvästi paljon tietoa ja osaamista.

Anna Niiranen, FT, tutkijatohtori
Jyväskylän yliopisto

1. Ks. Virginia Smith, *Clean. A History of Personal Hygiene and Purity*. Oxford University Press 2007.